

АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ

Інститут філософії

На правах рукопису

ЩИРИЦЯ Тетяна Володимирівна

**ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ: КОНТРОВЕРЗА
СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЗМУ
ТА НЕОКОНСЕРВАТИЗМУ**

(на матеріалах німецької соціал-демократії)

Спеціальність 09.00.11 — соціальна філософія

АВТОРЕФЕРАТ

**дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук**

Київ — 1993

ЛННБ України ім.В.Стефаника

00814041 (I)

АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ФІЛОСОФІЇ

На правах рукопису

ШИРИЦЯ Тетяна Володимирівна

ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ: КОНТРОВЕРЗА СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЗМУ
ТА НЕОКОНСЕРВАТИЗМУ
/на матеріалах німецької соціал-демократії/

Спеціальність 09.00.11 - соціальна філософія

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Київ - 1993

№В 28.331

Дисертація виконана на кафедрі філософії Київського політехнічного інституту

Науковий керівник – кандидат філософських наук, доцент
ГУР В.І.

Офіційні опоненти – член-кореспондент АН України
доктор філософських наук, професор
ПАЗЕНОК В.С.;

кандидат філософських наук, доцент
ГОЛОВКО Б.А.

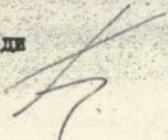
Провідна організація – кафедра філософії філософського факультету Київського університету ім.Тараса Шевченка

Захист відбудеться "26" листопада 1993 року
о "14" год. на засіданні спеціалізованої вченої ради
Д 01.25.03 при Інституті філософії АН України за адресою:
252001, Київ – І, вул.Трьохсвятительська, 4.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотечі Інституту філософії АН України.

Автореферат розіслано "26" листопада 1993р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради
доктор філософських наук

І.В.Бойченко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДИСЕРТАЦІЇ

Актуальність теми дослідження. На сучасному етапі науково-технічного прогресу посилена альтернатива між подальшою перспективою гуманістичного розвитку людства та можливістю його самовинищення. Така ситуація, не в останню чергу, пов'язана з системою цінностей, що спирається на віру у безмежність людського розуму, виток якої беруться з Просвітництва. Критична інтерпретація ліберальних цінностей посідає значне місце у пошуку соціал-демократами та неоконсерваторами таких життєвих орієнтацій, які б надали техніко-економічному розвитку індустріально-технологічного суспільства гуманістичну спрямованість на засадах переосмислення їхніх морально-ціннісних параметрів. Нагальність такої переорієнтації пов'язана з новими вимогами до соціально-політичного та духовно-культурного розвитку людини, з необхідністю усунення загрози людському існуванню, зі створенням таких умов, які б забезпечували права людини та її самовизначення в світі.

Новина громадсько-політичної ситуації посткапіталістичного суспільства не в останнє може бути зрозумілою через контроверзу, з одного боку, соціал-демократичного руху, зорієнтованого на реформування капіталізму, а з другого боку, - консервативного, спрямованого на підтримку сучасних буржуазних відносин. Осмислення теоретичного змісту і практичної значущості двобор'я реформістів і неоконсерваторів можна здійснити через аналіз методологічних вихідних їхніх програмних настанов, в яких чільне місце посідають ціннісні орієнтації. Щодо ФРН, то ці альтернативні громадсько-суспільні напрямки, втілені в першу чергу в діяльності СДПН та ХДС, ХСС, саме й характеризують актуальність контроверзи ціннісних масштабів діяльності соціал-демократів і неоконсерваторів. Вона стає більш наявною, якщо мати на увазі посилення їхнього впливу на суспільний розвиток як Заходу, так і Сходу, виниклої на теренах тоталітарної системи розмаїтості політичних партій та угруповань. Тим більше, що повсюдно поширюється значущість соціокультурних факторів, які спираються на ціннісні орієнтації окремої людини і суспільства в цілому. Таким чином, інтерес до проблем ціннісних орієнтацій виходить за межі суто теоретичних побудов й переноситься в конкретно-практичну площину. Від того, яка міра живлячої змістовності ціннісних орієнтацій, наскільки вони пов'язані з традицією і наскільки підлягають інноваціям, залежать перспективи розвитку певного соціально-політичного ладу, його місце в процесі створення гуманного майбутнього.

Дискредитація технократичних рецептів соціального управління як нереалістичних, посилення на початку 70-х років уваги до ціннісних орієнтацій продемонстрували, що традиційна ліберально-культурна думка більш не відповідає сучасній економічній та технологічній організації суспільства. Саме тому неоконсервативні традиційні ціннісні орієнтації оновлюються під ознакою посилення мотивів соціальної відповідальності, помірності, самообмеження, закріплення статусу соціальної ієрархії. Соціал-демократи необхідність оновлення ціннісних орієнтацій зумовлюють так само, як і неоконсерватори, вичерпаність традиційного розуміння технічного прогресу, соціальної політики "держави благоденства", екологічною кризою тощо. Однак, вихід з ситуації, що сталась, прихильники демократичного соціалізму вбачають у створенні таких умов ціннісно-правового порядку, що сприяють формуванню зрілої особистості, яка б виявляла самостійно свою волю і приймала б активну участь в реалізації такого змісту фундаментальних цінностей, що витворюються внаслідок толерантного консенсусу.

У неоконсерваторів пошук ціннісних орієнтацій здійснюється через апеляцію до традицій як досвіду, що перевіряється історією, а також до народних звичаїв, в яких закріплюється "позитивний" і відхиляється "негативний" сенс. Внаслідок такої спрямованості стає нагальним інтерес до національної культури, насамперед до національних цінностей. Соціал-демократи є прихильниками універсальних ціннісних орієнтацій, тобто таких, які не обмежуються національними критеріями. Таким чином вони шукають дійсні підстави подолання вузько-національних, класових, групових та реалізації загальнолюдських цінностей. Отака культурно значуща двоєдність ціннісно-спрямованих контроверсальних відносин соціал-демократів і неоконсерваторів постає як теоретична і практична проблема, що вимагає дослідження саме на філософському ґрунті. Це зумовлює актуальність теми.

Ступінь розробки проблеми. У сучасній літературі накопичено значний досвід вивчення та критичного осмислення ідейно-політичної природи та соціальної зорієнтованості двох провідних напрямків суспільно-політичного життя – соціал-демократизму та неоконсерватизму крізь призму різних дослідницьких цілей та завдань. Філософсько-методологічні проблеми концепції демократичного соціалізму, теоретичні та соціальні наслідки її виникнення різноманітно та глибоко розкриті в роботах: Л.Г.Антонової, Д.О.Борка, І.М.Буніна, Н.Г.Висоцької, К.Г.Горохової, В.І.Гура, Д.М.Давидова, М.І.Мелкумяна, С.М.Нікітіна, І.М.Осадчої, С.І.Попова, С.С.Саличева,

Б.С.Орлова, а також в працях Д.Канева, Н.Колар, П.Хаваша, І.Холвей, Г.Мюллера, Г.Дубіля. Цими авторами, а також В.М.Васіним, Т.М.Мацонашвілі, В.Я.Швейцером досить докладно досліджена специфіка соціальної філософії соціал-демократів.

Висвітленню чинників виникнення, соціальної ролі та функцій неоконсерватизму присвячені роботи А.А.Галкіна, Гречихи С.Є., Б.Т.Григор'яна, І.К.Замошкіна, В.І.Кононова, А.Ю.Мельвіля, А.М.Міграняна, А.К.Оганесяна, К.Є.Разлогова, Д.І.Філіпова, А.А.Френкіна. Глибоко розкритий соціально-філософський, а саме аксіологічний, аспект в працях В.І.Борисюка, І.М.Буніна, А.М.Брмолєнка, В.Кеpeci, В.С.Пазєнка, О.М.Соболь, Х.Таубєрта, Т.М.Фадєєвої, Л.Єльма.

Віддаючи належне науковій та практичній значущості робіт, присвячених аналізу соціал-демократизму та неоконсерватизму, слід зазначити, що в цих працях недостатньо досліджено співвідношення двох впливових напрямів розвитку сучасної суспільно-політичної думки, тим більш їх взаємний вплив та взаємна обумовленість у питаннях ціннісних орієнтацій. Йдеться про філософські основи обґрунтування гуманізації суспільства на шляху формування оновлених ціннісних масштабів діяльності окремої людини, партії, суспільства в цілому.

В дисертаційному дослідженні вжита спроба розглянути відмінність ціннісних орієнтацій соціал-демократизму та неоконсерватизму з урахуванням їхньої полеміки. Автор виходив з альтернативності філософсько-методологічних підстав дослідження людини і суспільства в соціал-демократичній та неоконсервативній антропології, а через те були розглянуті альтернативні ціннісні орієнтації тієї соціальної політики, яку вони проводять. Такий підхід до з'ясування аксіологічних проблем соціал-демократами та неоконсерваторами дає можливість заглибити соціологічний аспект дослідження не тільки спрямованості державно-інституційної політики СДПН і ХДС, ХСС, але й механізмів реалізації ціннісних орієнтацій людини за умов її особистісного буття.

Суттєву роль у розробці основних положень дисертації грали висновки та результати, які були отримані в філософських працях С.К.Бистрицького, П.П.Гайдєнко, Б.А.Головка, А.Т.Гордієнка, О.Г.Дробницького, В.А.Малахова, М.К.Мамардашвілі, Н.З.Чавчавадзе, В.І.Шинкарука - з проблем цінностей; В.П.Андрушенка, І.С.Кона, С.Б.Кримського, В.А.Матусєвича - А.О.Ручки, В.В.Танчєра, К.А.Шварцман - ціннісних орієнтацій; І.В.Бойченка, В.І.Звіглянєича, О.І.Погорєлого, М.В.Поповича - з проблем впливу ціннісних орієнтацій на прийняття соціально-політичних рішень; В.С.Горського, В.М.Князєва, Т.А.Кузьминої, В.В.Ляха, В.В.Но-

вікова, Н.П.Поліщук, В.Г.Табачковського, О.І.Яценка - механізмів функціонування цінностей в індивідуальній та суспільній свідомості в індустріально-технологічному суспільстві.

Базов дисертаційного дослідження стало аналітичне осмислення змісту праць провідних теоретиків німецької соціал-демократії: В.Брандта, П.Глоца, Е.Еплера, О.Лафонтена, К.Ломпе, І.Фетчера, Х.-Й.Фогеля, Х.Хаймана /ціннісно зорієнтована політика/; Р.Левентала, Т.Мейера, Х.Гребінг, В.Ейхлера, В.фон Кнорінгена, Г.Кронавітера, П.фон Оерцена, Г.Шмідта /ціннісні масштаби партійно-програмної творчості/. А також неоконсерватизму: Д.Белла, Г.-К.Кальтенбрунера, Г.Люббе, А.Молера, Г.Формозера, Ф.А.Хайека /загальна теорія неоконсерватизму/; К.Віденкопфа, М.Еванса, Г.Коля, В.Мікеля, Л.Шпета /соціально-політичне рішення/.

Віддаючи належне положенням і висновкам зазначених вище авторів праць з питань аналізу соціал-демократизму та неоконсерватизму, слід зазначити, що саме ціннісна проблематика у соціал-демократичному та неоконсервативному витлумаченні, зокрема з огляду на їхнє альтернативне поєднання як в теорії, так і суспільно-громадській практиці, потребує свого більш поглибленого з'ясування з урахуванням прийнятої у 1989 р. Берлінської Програми принципів СДПН. Дисертаційна робота є одним з перших у вітчизняній та зарубіжній літературі побудованих на оригінальних джерелах досліджень альтернативності ціннісних орієнтацій соціал-демократизму та неоконсерватизму, розглянутих у філософсько-методологічному і соціально-практичному аспектах.

Мета та завдання дослідження. Основна мета роботи - здійснити аналіз ціннісних орієнтацій двох провідних суспільно-політичних напрямів сучасного індустріально-технологічного суспільства - соціал-демократичного як такого, що на морально-культурних засадах реформує наявні соціально-економічні та культурно-політичні структури капіталізму шляхом його трансформації до соціалізму, і неоконсервативного як такого, що прагне оновити буржуазні відносини та соціальні структури, але шляхом збереження їхніх фундаментальних вимірів. Слід зазначити, що з'ясування ціннісних орієнтацій обома напрямками здійснюється за умов поглиблення глобальних проблем людства.

Здійснення цієї мети передбачає розв'язання декількох завдань дослідження:

- порівняльного аналізу аксіологічної проблематики, представленої соціал-демократизмом і неоконсерватизмом;

- дослідження філософсько-методологічного підґрунтя соціал-демократичної та неоконсервативної аксіології з урахуванням особливостей їхніх антропологічних фундацій;

- виявлення взаємного зв'язку "основних цінностей" та побудованих на них ціннісних орієнтацій з найважливішими системами сучасного суспільства - економікою та політикою, а також альтернативності пошуків впливу на ці системи;

- розгляду соціал-демократичних та неоконсервативних принципів функціонування соціальних інститутів як механізмів реалізації ціннісних орієнтацій.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що з урахуванням теорії та практики як соціал-демократів, так і неоконсерваторів проаналізовані причини контрверзних відносин їхніх ціннісних орієнтацій, що мають різні засади. Відповідно з'ясована специфіка втілення ціннісних масштабів в соціальну політику соціал-демократів /СДПН/ і неоконсерваторів /ХДС, ХСС/. Це визначено у положеннях, які мають наукову оригінальність і вносяться на захист:

- досліджено контрверзність ціннісних орієнтацій соціал-демократів і неоконсерваторів, яка ґрунтується на різному тлумаченні ними ліберальних цінностей Просвітництва - з позицій антропологізму та біоантропологізму;

- з'ясовано, що вербальна ідентичність "основних цінностей" - свободи, справедливості, солідарності, як це зафіксовано в Принципіальних програмах СДПН, ХДС, ХСС, у філософсько-методологічному, змістовно-теоретичному та політико-практичному аспектах фактично являє собою альтернативність ціннісних орієнтацій;

- виявлені вихідні методологічні принципи розуміння цінностей - соціал-демократичний принцип рівності людей в їхній персональній гідності і неоконсервативний принцип ієрархічної, детермінованої природою передумовою, соціальної нерівності;

- розкрито, що соціальні інститути в неоконсерватизмі тлумачаться як надособові структури, що надають змістовність ціннісним орієнтаціям, а в соціал-демократизмі цінності набувають свого сенсу через участь людини в формуванні суспільно-державних інститутів під керівництвом духовної еліти.

Теоретичне та практичне значення праці полягає в тому, що результати дослідження контрверзи ціннісних орієнтацій соціал-демократів та неоконсерваторів дозволяють застосувати досягнення німецьких аксіологів не тільки в розвитку вітчизняної філософії та соціології, але й в суспільно-політичній практиці, а саме у виборі ціннісних пріоритетів, маючи на увазі також труднощі та невирішені питання, що виникають на підставі цих підходів. Висновки дисертації можуть бути використані:

- при читанні курсів з філософії, етики, політології, зокрема від час розкриття тематики "особистість - суспільство";

- в практиці виховної роботи при формуванні базованих на загальнолюдських засадах ціннісних орієнтацій окремих людей як суб'єктів творення нових соціальних відносин, зокрема в Україні, чому мають сприяти гуманістично спрямовані дії демократичних партій, покликаних у консенсуальній згоді відбудовувати державність нашої країни.

Апробація роботи. Ідеї дисертації апробовані на міжрегіональних, всесоюзних і республіканських наукових конференціях: "Методологія та теорія діяльності" /Горький, 1982/, "Формування культури інженерного мислення" /Одеса, 1988/, "Творчість як проблема філософського пізнання" /Київ, 1989/, "Моральний зміст мистецтва та сучасний ідеологічний процес" /Київ, КДУ, 1990/, "Філософія та сучасний соціалізм" /Пермь, 1990/, "Майбутній інженер - організатор виробництва" /Київ, 1990/, "Творчість: теорія і практика" /Київ, 1991/, "Проблеми антропометрії" /Н.Новгород, 1991/, "Гуманізм, людина, культура" /Дрогобич, 1992/. Висновки дослідження послугували складання робочих програм лекційних курсів для бакалаврів з філософії та етики в Київському політехнічному інституті.

Структура дисертаційного дослідження. Мета та завдання обумовили здійснення порівняльного аналізу методологічних засад соціал-демократизму та неоконсерватизму /І розділ/. Відповідно розглянуті проблеми актуалізації ціннісних орієнтацій в умовах глобальних проблем сучасного світу /§1/. З'ясовані методологічні засади соціал-демократичної та неоконсервативної аксіології з альтернативних філософсько-антропологічних позицій /§2/. Інтерпретована змістовність "основних цінностей"-свободи, справедливості, солідарності, - відбиті в Програмах принципів СДПН, ХДС, ХСС /§3/. У своє чергу, дослідження філософсько-антропологічних підвалин соціал-демократичної та неоконсервативної аксіології послугувало виявленню характеру втілення їхніх ціннісних орієнтацій в соціально-політич-

них теоріях і практиці /П розділ/. Це знайшло своє відображення через розкриття альтернативних принципів підходу до механізмів ціннісно зорієнтованої діяльності соціальних інститутів /§I/. Соціально-філософська проблематика реалізації "основних цінностей" СДПН, ХДС, ХСС конкретизується у в"ясуванні їхніх програмних настанов і політичних дій /§I/.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

Дисертація складається з вступу, двох розділів та заключення, до тексту додається список основної використаної літератури. У вступі обгрунтована актуальність проблем, сформульовані мета та задачі праці, вказані її теоретичні джерела, а також новина та практична значимість основних положень.

Перший розділ "Методологічні засади ціннісних орієнтацій соціал-демократизму та неоконсерватизму" присвячений розробці концептуальних підходів до ціннісних орієнтацій соціал-демократів і неоконсерваторів з різних філософсько-антропологічних позицій. В§I "Актуалізація ціннісних орієнтацій соціал-демократизму та неоконсерватизму в умовах глобальних проблем" здійснений критичний аналіз пошуку реалістичної відповіді на "виклики часу" крізь призму альтернативних ціннісних орієнтацій з урахуванням обгрунтованості їхньої гуманістичності. Обидві контроверзно співвіднесені моделі - соціал-демократів і неоконсерваторів - досліджені на підставі того, в якій мірі вони спроможні виробити нову соціальну філософію, що надає відповідний гідності людини напрямок розвитку суспільства в умовах "світу небезпеки і загроз".

Зміна ціннісних параметрів зумовлена насамперед тим, що у людстві немає виміру емпірії глобальної небезпеки, отже сучасна загрозлива екологічна ситуація не містить у собі такого мотивуючого впливу на буденне життя, яке є адекватним її масштабу. В системі гуманістичних критеріїв буття сучасної людини пріоритетною стає цінність життя як абсолютна. Реалізація її можлива на шляху здійснення виваженого морального вибору з урахуванням досвіду не тільки минулих поколінь, але й всебічних наслідків сьогоденної суспільної ситуації для майбутнього на підставі оновлених філософсько-світоглядних принципів. Таке рішення як сукупне, що враховує не тільки дискурсивну логіку номологічного знання, але й ціннісно-нормативну його складову саме й забезпечує орієнтацію на людину. З"ясування умов існування людства напередодні ХХІ ст. не обмежується тільки екологічною проблематикою. Йдеться про нові геополітичні реалії, що пов"язані як з інтернаціоналізацією економічних інтересів різних країн і регіонів, так і з процесом змінювання стилів та

образу мислення на підвалинах ненасильництва та загальнолюдських цінностей. Складається ситуація, коли стає можливим та необхідним усвідомлення того, що "ми - єдине людство".

В програмних настановах німецьких соціал-демократів /Берлінська програма Принципів, 1989р./ та їхніх ідейно-політичних опонентів - християнських демократів /Людвігсхафенська програма Принципів, 1978р./ "основні цінності"/Grundwerte/ проголошуються орієнтиром, масштабом і критерієм суспільної практики. Однак, з соціал-демократичної точки зору, головною небезпекою для гуманізму являє "ціннісний консерватизм", який визначає специфіку "структурного консерватизма" та відповідні йому суспільні реалії. Тому, не знімаючи з себе відповідальності за сьогоденну кризову ситуацію, не тільки в політико-економічній, екологічній, але й культурно-моральній сферах життя планети, соціал-демократи чинники дегуманізації людини вбачають в неоконсервативному закріпленні капіталістичних відносин, що виявляються в неадекватному гуманістичній ціннісній орієнтації витлумаченні принципу лібералізму. Звідси випливає, що ціннісна орієнтація, спосіб їхнього тлумачення та реалізації потребує не тільки більш чіткого проведення демаркаційної лінії між соціал-демократичним і неоконсервативним розумінням їх, але й розв'язання всієї сукупності проблем "основних цінностей" крізь призму загально визнаної і ЄДПН, і ХДС необхідності створення солідарної спільноти людства.

У другому параграфі "Методологічні засади соціал-демократичної та неоконсервативної аксіології" розглядаються альтернативні підходи до "картини людини". Підкреслюється, що як соціал-демократи, так і неоконсерватори, відкидаючи завершене філософсько-методологічне обґрунтування умов людського буття та імпліцитних йому цінностей, не претендують на створення єдиної, заведеної у методологічному відношенні, теорії. При актуалізації проблематики на рівні порізного розгляду окремих аспектів життя та соціально-психологічних питань покладений в основу пошук можливих шляхів погодження та діалогу на базі альтернативних уявлень про людину. Провідний соціал-демократичний теоретик Т.Мейер, котрий впевнений у неможливості вибрати будь-яку одну наукову концепцію людини та її цінностей, наполягає на максимальному врахуванні всіх існуючих наукових течій. Зі свого боку, Г.-К.Кальтенбрунер проголошує консервативним все те, що спричиняє до збереження наявних соціально-економічних, і духовно-культурних структур. Констатується певна єдність соціал-демократів і неоконсерваторів у визнанні необхідності методологічного плюралізму. Філософська виваженість гаранту-

ється антропологічним методом, що має стати засобом неупередженого опису досвіду існування людини в світі.

Провідним принципом неоконсервативного антропологічного витлумачення "картини людини" виступає положення А.Гелена про її біологічну неспеціалізованість. Будучи від природи збитовою істотою, індивід несе в собі детерміновану специфікову його підвалин здатність до соціальної діяльності. Розглянута як активне, дійове ставлення до іншого та суспільства така діяльність укорінює в собі цінність буття людини як особистості. Цінність, звідси, є засобом соціальної компенсації ззовні даних зразків поведінки для конкуруючих осіб. В методологічному відношенні ірраціоналізм природи цінностей неоконсерваторів має прояв у визнанні ними провіденційної сили, завдяки чому пропонується пристосувати смислотвірчі орієнтації до закріплених пуританською мораллю норм.

В біоантропологічно-детермінованій "картині людини", згідно з якою людина зумовлена не свободою внутрішнього, духовного, світу, а "заблокована" зовнішніми природними силами, стає підпорядкованим головний принцип гуманістичної "картини людини" - рівності людей в їхній гідності. Критикуючи вихідну тезу неоконсерваторів про надану від природи людям нерівність, соціал-демократи питання ціннісних орієнтацій ставлять у залежність від рішення проблеми рівності людей в їх гідності як вихідний пункт антропологічної аксіології. Говорячи про помодження цінностей, вони підкреслюють, що природа, яка визначає тілесну конституцію людини, не детермінує його соціальність, отже, і ціннісне підґрунтя людського буття. Антроперсоналістське тлумачення гідності людини як рівної іншій особі визначає суттєвість самодіяльності у виборі цілей/цілепокладання/ через моральну сілність взаємозобов'язаних персон-суб'єктів суспільної діяльності. Звідси формується такі соціальні характеристики людини, передусім у формі ціннісних орієнтацій, що виходять за межі свободи дотримуватись правил стихійної гри ринкових сил, яка об'єктивно задана біосоціальною необхідністю через соціальні інститути - приватну власність і ринкову конкуренцію. На такому шляху досяється іманентне консерватизмові тлумачення представленої в якості ціннісного фактора нерівності, яка визначає і соціальну ієрархію, і зорієнтовані на неї відносини як міжособистісні, так і інституціоналізовані. Інакше кажучи, джерело ціннісних характеристик індивідуального життя людини відшукується не в біосоціальних умовах, що не залежать від її волі та свідомості, а в

духовній субстанційності "автономної людини", яка у вигляді соціальної спільноти предзакладена в її персональності.

Недетермінована природою як сутність людина сягає своєї персональності через творче самостановлення в спільноті /*Gemeinschaft*/ собі подібних, а також і в суспільстві /*Gesellschaft*/. Людина, яка потребує навчання /*lernfähig*/, критерії та масштаби своєї життєдіяльності виміряє через відносини взаємного впливу та зв'язку з суспільством і іншими, наділеними волею, вільними суб'єктами. Звідси, для соціал-демократів - співвідносна з волею відповідальність перед іншою людиною як рівною за створення суспільних умов розгортання її персональності /*Entfaltung der Persönlichkeit* /, для неоконсерваторів - вільна відповідальність означає збереження умов конкурентної боротьби у суспільстві як структурному просторі біосоціально детермінованих індивідуальних здібностей людини. Особистісна відповідальність ставиться у залежність від відповідальності перед ієрархічними структурами, надіндивідуальний характер яких закріплюється соціальними інститутами.

В третьому параграфі "Ціннісні орієнтації в соціал-демократичній і неоконсервативній інтерпретації /СДПН - ХДС, ХСС/" аналізується розуміння "основних цінностей", зумовлене, з одного боку, методологічною специфікою їхнього обґрунтування, а з другого, - актуальними проблемами суспільного життя й вимогами політичного рішення. Альтернативність методологічних фундацій визначає структурно-функціональний характер взаємозв'язку і взаємозумовленості кожної з "основних цінностей". Сам характер залежить від того, яка цінність стає вихідною і як визначається її конкретність через інші, отже, й змістова специфіка побудованої на ній структурної ланки цінностей.

Тлумачення цінностей і базових на них орієнтацій в першу чергу залежить від розуміння свободи як цінності. Відмінність інтерпретації її морально-соціального статусу призводить до альтернативного визначення характеру співвідносності свободи з цінностями справедливості та солідарності. Біоантропологічне витлумачення автономності людини як самоздійснюваного суб'єкта внесло, на думку соціал-демократів, деструктивні тенденції в неоконсервативне морально-етичне осмислення цінності свободи в її взаємозв'язку з іншими моментами людського належного. Для соціал-демократів положення про суспільні характеристики свободи послугували підвалинами для гуманістичного витлумачення її як цінності. Людина стає суб'єктом самоствердження як спів-визначення /*Mitbestimmung*/ з іншими /визначення себе через іншого/. Ця думка соціал-демократів

вступає в суперечку з уявленнями неоконсерваторів про те, що людина є суб'єктом самоздійснення в справах, а не в людях: замість спів-визначення ко-операція. Звідси, соціал-демократи трактують цінність свободи як спонтанне самоздійснення людини в спільності і через суспільство, а неоконсерватори, виходячи з природних самодетермінацій індивідуалізованого суб'єкта, свободу зводять до незалежності, а отже, вона несе в собі свавілля.

Принципова розбіжність у розумінні свободи, яка для неоконсерваторів є цінність конкурентно-індивідуалістичної діяльності, а для соціал-демократів є цінність суспільного самовиявлення та самореалізації людини через її ставлення до іншого як мети, веде до різного тлумачення цінності справедливості. Неоконсерватори за критерій справедливості беруть принцип "релевантних відмінностей", за допомогою якого стверджується легітимність вимог рівності в межах соціальних груп професійних страт. Логічно послідовне застосування таким чином тлумаченої цінності справедливості набуває форми визнання привілеїв, що випливають з соціальної значущості тої справи, яку людина виконує, а також її особистих заслуг. Справедливість націлена на формування "справедливого простору" гри, де удачі, успіхові віддається перевага перед орієнтацією на моральну необхідність. Соціал-демократи переконані, що традиційно-ліберальне розуміння справедливості, коли свобода не співвідноситься із фактичною соціальною рівністю, набуваючи формальних рис в теорії, на практиці залишає існування людини в межах соціальної несправедливості.

Саме формування відносин між людьми-персонами, що реалізується завдяки інтерсуб'єктивній плюралістичності суспільства, надає підстави для розуміння не тільки цінності справедливості, але й солідарності як цінності, що зорієнтована на подолання індивідуалістично-конкурентних відносин. Якщо для соціал-демократів солідарність визначається вільно-моральним началом, тобто безпосередньо моральним інтересом, то для неоконсерваторів вона ґрунтується на вільно-конкурентному началі, в основу якого покладені економічно-власницькі інтереси. Звідси витікає, що солідарність як цінність являє собою той істотний принцип, котрий спрямовуючи діяльність людей як рівних, дозволяє їм досягти самовизначення на підвалинах справжньої справедливості. Навпаки, зумовлена зовнішньою детермінацією солідарність конкуруючих між собою людей фактично призводить до ствердження однієї людини за рахунок другої. У такій інтерпретації солідарність отримує свій вимір від індивіда вищого рангу

соціальної ієрархії у вигляді приватної допомоги з його боку. Нео-консервативно тлумаченому "приватному зволінню" соціал-демократи протиставляють моральну відповідальність і піклування, коли солідарність не обмежується орієнтацією на справово детермінованого контрагента, тобто ділові стосунки як вихідні.

З цінності солідарності, яка неоконсерваторами конкретизується завдяки принципу субсідарності, витікає, що кожна людини виступає за себе, й, таким чином, складається суспільна діяльність індивідуалізованих, а не взаємобрилячих, в кращому випадку, незважаючи один одному, людей. Релятивізація солідарності до умов необхідної свободи встановлює поріг участі суспільства / в аспекті його терпимості, але не толерантності/ для рішення проблем індивідуального буття. Цінність солідарності тлумачиться крізь призму політичного принципу "друг - ворог", яка у Г.-К.Кальтенбрунера набуває характеру консервативної задачі. Ця схема стає основою відхилення в філософському і практичному плані понять універсальної людини і людства й проголошення їх конвенційними. За умов відсутності онтологічного статусу людства стає неможливою етика з її системою універсальних цінностей, більш того, усякий моральний універсалізм набуває рис ілюзорності. Таким чином, подолання неоконсервативної солідарності соціал-демократи відшукують на шляху тлумачення солідарності як піклування про інтереси людства - солідарно цілісного в своїх морально-ціннісних підвалинах.

У другому розділі "Порівняльний аналіз соціально-політичних настанов соціал-демократизму та неоконсерватизму: теорія і практика" аналізуються конкретні політичні рішення та дії, які впливають з альтернативних філософсько-антропологічних фундацій. В першому параграфі "Соціальні інститути як механізми реалізації ціннісних орієнтацій" приділяється увага відмінному тлумаченні ринкової конкуренції, демократії, соціальних функцій та ролі духовної еліти. Постійне зростання складностей людського світу, необхідність подолання теоретичних настанов соціальної філософії на холистичний підхід до суспільства як структурно взаємозв'язаної системи, де будь-яка соціальна дія досліджується тільки у зв'язку з усім комплексом соціальних відносин, стають ціннісними підвалинами для концепції "розподілу влади". Звідси орієнтація неоконсерваторів на пріоритетність "свободної гри ринкових сил", децентралізацію управління, згортання впливу держави і, врешті-решт, звуження демократії. Вимога обмежити участь широких народних мас в обговоренні та прийнятті

найважливіших соціально-політичних рішень зумовлена абсолютизацією неоконсерваторами традиції як засобу обґрунтування ціннісних орієнтацій, оминаючи при цьому апеляцію до суверенного розуму кожного бажаючого взяти участь в дискурсі по визначенню норм і життєвих смислів.

Соціал-демократичне розуміння демократії – це мінливий стан як суспільно-політичного життя суспільства, так і кожної окремої людини, її прагнення до такого подолання своїх меж, яке, однак, зберігає основні принципи побудованого на "основних цінностях соціалістичної волі" демократичного устрою. Солідаристський принцип "паритетного спів-визначення" виступає не тільки як засіб організації громадсько-суспільного життя, але й як демократичний орієнтир, за допомогою якого стає можливим подолання недемократичності консервативно-буржуазних відносин. Вододілом в тлумаченні критичного відношення до демократії, її мети та механізмів функціонування автор вважає думку: неоконсерватори, які способом демократичного волевиявлення кожної людини ціннісно орієнтують, виходячи з її природою детермінованих здібностей й можливостей, своє розуміння демократії та побудованих на ній соціальних інститутів визначають зовні даною "межею"; соціал-демократи намагаються створити такі форми демократії, не тільки державно-політичної, суспільно-інституційної, але й особистісно-персональної, які можуть бути реалізовані на шляху поєднання духовно-екзистенціальної свободи кожного, як його свободної волі, зі свободою іншого, в їхньому соціальному, культурному й природному взаємозв'язку.

З урахуванням альтернативності точок зору соціал-демократів і неоконсерваторів на умови і змістовні характеристики процесів демократизації та гуманізації буржуазного суспільства на підставах ціннісних масштабів, автор доходить висновку, що в суттєвих аспектах рішення проблеми залежить від тлумачення місця й функцій в цьому процесі ціннісних орієнтацій духовної еліти. Соціал-демократи підкреслюють, що їхня політична воля дбає, на відміну від неоконсерваторів, не тільки про мету зміни впливу еліти на політичні рішення як демократичні, але в першу чергу, про формування такого демократичного механізму, котрий шляхом легітимації впливу елітарно значущих орієнтацій на компетентність учасників сприяє прийняттю ними гуманістичних рішень, які досягаються завдяки участі усіх бажаючих як рівних, в тому числі і еліти. Неоконсервативне тлумачення еліти, її ролі та функцій в суспільстві, взаємовідносин з індивідом

визначається її провідною моральною цінністю – збереження традиційних, як смисложиттєвих, витоків життя, а також творчість нового як удосконалення та закріплення в суспільних реаліях таких відносин та дій людей, що наповнюються ліберально-буржуазним змістом. Звідси випливає, що еліта у неоконсерваторів, яка несе в собі філософсько-антропологічне мислення, виконує функції тієї інстанції, що задає орієнтації для суспільства, а для людини постає взірцем наслідування правил поведінки.

Творча актуалізація суспільної реальності в морально-ціннісних настановах консервативної еліти здійснюється завдяки апеляції до минулого, що закріплює "дух часу" в традиції. Реанімація такого старого, що мало б значення для сучасності, відтворюється у відповідних конкретно-життєвій ситуації імплікаціях. Такого гатунку морально-критичний дух еліти, за думкою соціал-демократів, позбавлений прогресивно-творчих засад по створенню нової, більш гуманної, якості особистісного та громадсько-суспільного життя, насправді є виразом свавілля консервативних сил. Мета діяльності еліти полягає в тому, щоб відстояти рівність "життєвих шансів кожного на старті", тоді як мета неоконсервативної еліти фактично сприяє формуванню такого рівня самосвідомості і політичного статусу, який корелюється відношенням людини до наявних соціальних інститутів.

У другому параграфі "Альтернативний характер ціннісно зорієнтованої соціальної політики" розкривається, як тлумачення цінностей свободи, справедливості, солідарності, що визначаються у соціал-демократів ідеєю рівності людей як духовно-екзистенціальних персон, а у неоконсерваторів – ідеєю антропологічної ієрархічної нерівності, трансформується в практиці провідних партій ЄРН через ціннісні орієнтації окремої людини, а також соціальних інститутів. Конкретизація "основних цінностей" пов'язана з аналізом концепцій соціального ринкового господарства й соціальної держави. Прихильники ліберально-буржуазної орієнтації в соціальній практиці, обстоючи відносно обмеження державної влади, в той же час виступають за "сильну державу", яка розглядається в функції охоронного інституту, що забезпечує на підставі принципів конкуренції та приватної власності порядок і стабільність, а також гарантує наявні структури ієрархічного устрою суспільства.

Консервативній концепції соціальної держави як "охоронця рівної війни всіх проти всіх", згідно з якою моральна функція держави рівних громадян елімінується, а відповідальність, таким чином, підпорядковується приватним силам, насамперед стихійним силам ринку,

соціал-демократи протиставляють концепцію демократичної держави. Її завдання не обмежується, як це має місце у неоконсерваторів, функціями "організуючої держави", тобто конкретно-практичними питаннями з економіки, фінансів, політики, екології тощо, а визначається необхідністю реалізації механізмів вільного розгортання людини в рівного іншому громадянина. Далі в параграфі аналізуються обумовлені специфіков альтернативного обґрунтування соціал-демократичної та неоконсервативної соціальної політики конкретні механізми реалізації програмних вимог – скорочення рівня безробіття, створення нових робочих місць, зростання добробуту, освіта, охорона здоров'я, рівноправність чоловіків і жінок тощо – з урахуванням реалій суспільно-історичної дійсності.

При одній меті – всіляко сприяти демократизації економіки, держави, соціальних інститутів – йдеться про різні механізми політичного, інвестиційного, господарчого, інституційного подолання негативів "стихійної гри сил" з породженою нею індивідуалізацією і, як наслідок, роз'єднанням людей. Соціал-демократи спираються на співвідносність людей один з одним /*miteinander*/ навкруги політики соціальної стабільності, що зорієнтована на солідарну участь всіх громадян в обговоренні, прийнятті та реалізації актуальних проблем життя. Неоконсерватори, виходячи з тлумачення держави як "нічного сторожа" /*Nachtwächter*/ і націлюючи людину на поширення індивідуальної емансипації, "приватизацію соціальних ризиків", що означає "допомогу як самопомогу", нейтралізують ці можливості в межах існуючих соціальних інститутів – держави, церкви, сім'ї, школи тощо – на шляхах реорганізації суспільства "нової солідарності", усвідомлення колективної ідентичності, реконструкції національної історії, апеляції до традиційних норм, мотивацій і дій. Звідси беруть витоки завдання соціал-демократично зорієнтованої соціальної політики: перешкодити втіленню у суспільну практику християнсько-демократичної формули. Це потребує формування "культурної держави" /*Kulturstaat*/, тобто трансформації ціннісних орієнтацій окремої людини, партії й суспільства в цілому як моральних в соціально-інституційні структури за масштабами гуманістичних солідарних відносин між людьми.

У заключенні дисертації підведені підсумки дослідження і сформульовані тези, що є наслідком розгляду даної теми, окреслені напрямки подальшої їхньої розробки. Головний висновок: суспільно-громадським силам і партіям соціалістичної орієнтації, які ґрунтують

свою діяльність на загальнолюдських цінностях, і неоконсервативної, що апелюють до цінностей національної культури, належить у солідарній взаємодії стверджувати гуманістичне майбуття людства. Досвід дискусій відносно ціннісних орієнтацій має важливе значення для соціального і політичного розвитку нашої держави в час, коли необхідне відродження традиційних, а також витворення універсальних цінностей, які б інтегрували Україну в світове співтовариство.

Основні положення дисертації відбиті в публікаціях автора:

1. Этические аспекты формирования инженерного мышления // Формирование культуры инженерного мышления в процессе обучения. Тезисы докладов и выступлений на республиканской научно-методической конференции 16-18 сентября 1988г. - Одесса, 1988. - 0,3 п.л. /в соавт./
2. Обновление ценностных ориентаций современной буржуазно-реформистской этики // Этика и эстетика. Межвуз. сб. - К., 1989. - Вып. 40 - 1,0 п.л. /в соавт./
3. Культура и социальное творчество /контрверза неоконсерватизма и социал-реформизма // Творчество как предмет философского исследования. Тезисы докладов и выступлений на межвузовской научной конференции 12-13 октября 1989г. - К.: КИИ, 1989. - 0,3 п.л.
4. Гуманистический потенциал социализма и контрверза ценностных ориентаций социал-демократизма и неоконсерватизма // Философия и современный социализм. Тезисы конференции /апрель 1990/. - Пермь, 1990. - 0,3 п.л.
5. "Экологическая разумность" как фактор становления мышления современного инженера // Будущий инженер - организатор на производстве. Тезисы докладов межвузовской научно-практической конференции, 23-24 октября 1990г. - К.: КИИ, 1990. - 0,3 п.л.
6. Альтернативный характер обновления ценностных ориентаций социал-демократической и неоконсервативной социальной политики // Проблемы философии. Респ. межвед. научн. сб. - К., 1990. - Вып.86. - 1,0 п.л.
7. Неоконсервативные ценностные ориентации - мистико-реалистический подход к искусству // Нравственное содержание искусства и современный идеологический процесс. Сборник тезисов Всесоюзной научно-теоретической конференции. - К.: КГУ, 1990. - 0,3 п.л.
8. Альтернативная соотнесенность культуры и творчества в социал-демократизме и неоконсерватизме // Творчество и философия. Материалы всесоюзной межвузовской научно-методической конференции. - К., 1990. - 1,0 п.л.

9. Антропосциентический подход к "картине человека" // Проблемы антропологии. Тезисы докладов к XIX межзональному симпозиуму. - Нижний Новгород, 1991. - 0,3 п.л. /в соавт./

10. Социальное творчество как реализация ценностных ориентаций /на материалах общественно-политической жизни ФРГ // Творчество: теория и практика. Тезисы докладов II Всесоюзной научной конференции 17-18 октября 1991г. - К.: КИИ, 1991. - 0,3 п.л.

11. Гуманістична спрямованість "картини людини": альтернатива соціал-демократизму та неоконсерватизму // Гуманізм. Людина. Культура. Тези доповідей людинознавчих філософських читань 8-10 жовтня 1992р. - Дрогобич, 1992. - 0,3 др.арк.

AB 28.331
AB 28.331